

EPITETNING LINGVISTIK TABIATI

*Mamadjanova Maftunahon Uktamovna,
Farg'ona davlat universiteti 1-kurs doktoronti
maftuna.mamadjanova85@mail.ru*

Annotatsiya: Ushbu maqolada epitet tasviriy vositasining lingvostilistik tadqiqi haqida so'z yuritilgan. Maqolada epitetni kontekstdagi individual qo'llanishinagina o'rganilib qolmay, balki uning stilistik qatlamdagi barcha uslubiy vositalardan ajralgan holga tilshunoslikdagi ekspressiv ma'no bo'yoq vositasi ekanligi dalillanadi.

Kalit so'zlar: epitet, metafora, morfologiya, stilistika, ontologik xususiyat, iyerarxiya, aniqlovchi, sifat, ravish, sifatdosh, lingvistika.

ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ПРИРОДА ЭПИТЕТА

Аннотация: В данной статье речь идет о лингвистическом исследовании образных средств эпитета. В статье не только рассматривается индивидуальное употребление эпитета в контексте, но и доказывается, что он является выразительным средством окраски значения в языкознании, обособленным от всех стилистических средств.

Ключевые слова: эпитет, метафора, морфология, стилстика, онтологический признак, иерархия, определение, прилагательное, наречие, лингвистика.

LINGUISTIC NATURE OF EPITHET

Abstract: This article deals with linguo-stylistic research of the epithet and analyzes not only its specific usage in a context but also expressive meaning in linguistics seperated from all other stylistic devices in the stylistic layer.

Key words: epithet, metafor, morphology, stylistics, ontological feature, hierarchy, determiner, adjective, adverb, participle, linguistics.

Kirish. Bugungi kun zamonaviy lingvostilistikasining muhim vazifalaridan biri bu til uslubiy vositalarining lingvistik tabiati hamda ularning adabiy tilning turli funksional uslublaridagi stilistik vazifalarini aniqlashdan iboratdir. Bu borada olib borilgan har qanday tadqiqot til tizimining adekvat stilistik tavsifini yaratish uchun qo'yilgan muhim qadamdir. Ushbu maqolada eng qadimgi va adabiy tilimizda eng ko'p uchraydigan uslubiy vositalardan biri epitet lingvistik tabiatining tadqiqi borasida so'z yuritiladi. Epitet uslubiy vositasini bu yo'sinda o'rganishda eng avvalo uni til tizimida mavjud boshqa uslubiy vositalardan ajratib ko'rsatish va uning tilning boshqa uslubiy va ekspressiv vositalari orasidagi o'rnini aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun epitetning o'zigagina xos xususiyatlarini tavsiflash zarurdir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Epitet qadimgi davrlardan buyon tilshunos olimlar bilan bir qatorda adabiyotshunos olimlarning ham e'tiborini tortib keladi. Bu atama dastlab Aristotel va Kvintilian kabi faylasuf olimlar asarlarida ishlatilgan bo'lib, ular epitetga metafora kabi ta'rif berganlar. XX asrning ikkinchi yarmiga qadar ko'plab olimlar epitetni faqat nutqni bezash vositasi, uni yanada ifodali qilish usuli sifatida ko'rib chiqdilar. A.N.Veselovskiy o'zining "Epitet tarixidan" (1989-y) asarida shunday yozadi: "Epitet tarixi bu qisqartirilgan nashrdagi she'riy uslubning tarixi, so'z va iboralarning ekspressiv bo'yoqdorligi bilan she'riyatda qo'llanilishidir".

Buyuk rus tilshunos olimi A.A.Potebnyaning asarlari esa epitetni yangi usulda ya'ni nazariy jihatdan o'rganishga yo'l ochadi. A.N.Veselovskiy rus olimlaridan birinchi bo'lib, epitetning ontologik xususiyatlarini o'rganadi, biroq u ham ko'proq adabiy jihatdan yondoshadi. XX asrning yana bir rus tilshunos olimlaridan biri I.R.Galperin o'zining "Ingliz tili stilistikasi"(1962-y) asarida epitetga lingvistik nuqtai nazardan yondoshib, shunday deydi: "Epitet so'z, ibora va hatto jumladagi mantiqiy va hissiy ma'noni umumlashtiruvchi uslubiy vosita bo'lib, o'quvchiga obyektning individual xususiyatlari haqida ma'lumot beradi." Ushbu maqolada I.R.Galperin uslubidan borib, epitetning lingvistik tabiatini tadqiq etamiz.

Natijalar. Epitet uslubiy vositasining ko'p asrlik tarixiga qaramay, uning o'zigagina xos bo'lgan xususiyatlariga olimlarning qarashlarida hali ham birlik yo'qdir. Aksariyat tadqiqotchilar epitetning asosiy xususiyatini uning semantik belgilarida deb bilishadi va aynan uning mazmunini epitet ta'rifining markaziga qo'yadilar. Ushbu o'rinda epitetning mazmuni ko'pincha aniqlanayotgan ob'yektning xususiyatlarini juda aniq yoritmaydi va "ob'yektning ta'riflashda tasviriy-ekspressiv ma'nosini oshirish hamda boyitish uchun ishlatiladigan iboraning ikkinchi darajali so'ziga aylanadi." [2,7] Boshqa bir guruh olimlar esa epitetning semantik xususiyatiga uning yana bir muhim belgisi bo'lgan sintaktik vazifasini qo'shish zarur deb biladilar. Ko'rinib turibdiki, bunday holatda ular epitet va mantiqiy aniqlovchi orasiga aniq chegara qo'yadilar. Odatda epitet oddiy mantiqiy aniqlovchidan badiiy bo'yoqdorligi bilan farq qiladigan uslubiy vositadir. [6,20] Yana bir guruh tilshunoslar mantiqiy aniqlovchi va epitet o'rtasidagi farqni stilistik vazifa sabab faqat kontekst ta'siridagina yuzaga keladigan hodisa, deb ta'riflaydilar. Epitetni tavsiflashda semantik va sintaktik mezonlarni birlashtirgan holda ko'pchilik tilshunoslar epitet ta'riflanayotgan ob'yektning mazmuniga hech qanday ta'sir ko'rsatmaydi, uni bir xil hajmda saqlaydi, deb hisoblaydilar. Biroq rus tilshunos olimlaridan A.N.Veselovskiy va B.V.Tomashevskiy ta'kidlaganidek, bunday holatda ushbu muhokamani aniqlashtirish zarur: ya'ni epitet yoki tavnologik ravishda aniqlovchining o'zida avvaldan mavjud xususiyatni takrorlaydi, yoki qo'shimcha mazmun berib, uni qayta tartibga soladi. [3,200] Epitet va mantiqiy aniqlovchi orasiga chegara qo'ygan holda ba'zi bir tilshunoslar metaforik ta'riflar bilan epitet doirasini cheklaydilar. Epitetning lingvistik xususiyatlarini aniqlashning yana bir yondashuvi uning morfologik va sintaktik jihatdan ifodalanishini o'zichiga oladi. Ushbu masala yuzasidan tilshunos olimlar orasida fikrlar nomuvofiqligi mavjud bo'lib, unga ko'ra ba'zi olimlar epitetni faqat sifat so'z turkumi orqali ifodalash mumkin desa, [5,200] yana boshqa bir guruh olimlar esa uni nafaqat sifat balki ravish, ravishdosh, sifatdosh va hattoki ot so'z turkumlari bilan ham ifodalanishi mumkinligini ta'kidlaydilar.[7,109] Epitet ta'rifiga yondoshishdagi yuqoridagi tamoyillarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ularning hech biri alohida olingan holda ushbu stilistik vositaning to'liq va izchil tavsifini berishga imkon bermaydi.

Muhokama. Ko'rinib turibdiki, aynan uch jihatni ya'ni, semantik xususiyatlar, sintaktik vazifa va morfologik-sintaktik ifodalash usullarini birlashtirganimizdagina epitet uslubiy vositasiga to'liq va izchil ta'rif berishimiz mumkin. Shundagina epitetni boshqa uslubiy vositalardan ajratish va tilning ifoda vositalarining umumiy tizimidagi o'rnini aniqlash uchun aynan shu uch xususiyat zarur va yetarli bo'ladi. Epitetning ushbu ontologik xususiyatlaridan biron birini tushirib qoldirish uni tizimidagi ekspressiv vositalar orasida tasniflashda jiddiy chalkashliklarga va ushbu uslubiy vositadan foydalanish doirasining haddan tashqari torayishiga olib kelishi mumkin. Epitetning morfologik jihatini e'tiborsiz qoldirish ushbu uslubiy vositani ifodalash

uchun xizmat qiladigan soʻz turkumlarida chalkashliklarga olib kelsa, uning sintaktik tomonini muhim xususiyatlaridan chiqarib tashlash esa “epitet” atamasi ostida oʻzining lisoniy tabiatiga koʻra mutlaqo boshqa hodisalarni epitet deb atalishiga olib keladi. Uslubiy vositalarning sintaktik funksiyalarini hisobga olmasdan ularni faqat semantik tamoyillarga asoslanib tasniflash epitetning turlari va semantik modellarini boshqa uslubiy vositalarning turli guruhlariga birlashtirilishiga olib keladi. Uslubiy vositalarni tasniflashda bunday yondashuvning muvaffaqiyatsizlikka uchraganligining sababi, bizningcha, bu yerda semantik xususiyatlar iyerarxiasiga eʼtibor berilmaganidir. Ushbu ketma-ketlikning eng yuqori pogʻonasini semantik jihat egallagan boʻlib, u sintaktik tamoyillar bilan uzviy bogʻliq boʻladi, shu sababli ularni bir-biridan ajratib tasniflash notoʻgʻridir. Sintaktik xususiyatni hisobga olmaslik semantik xususiyatning ifodalanishida chalkashliklarga olib kelishi mumkin.

Xulosa. Epitetning sintaktik vazifasi bilan uning semantik xususiyati oʻrtasidagi bogʻliqlik ikki tomonlama yoʻnalishga ega: semantik xususiyat nafaqat sintaktik vazifa bilan bogʻliq holda vujudga keladi, balki epitet va taʼriflanayotgan obʼyekt mazmuniga sezilarli taʼsir koʻrsatadi. Epitetning muhim lingvistik xususiyatlari haqida yuqorida aytilganlarni umumlashtirgan holda shuni aytish kerakki, epitetni uslubiy vosita sifatida belgilash va tavsiflashda uchta xususiyatning barchasi zarur boʻlsa-da, ular orasida semantik xususiyat ustun mavqeni egallaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYHATI

1. A. Shomaqsudov, I.Rasulov, R.Qoʻngʻurov, H.Rustamov. Oʻzbek tili stilistikasi.- Toshkent.1983.-bet 248.
2. А.Зеленецкий.Эпитеты литературной русской речи.-Москва.1913.-стр. 214.
3. А.Н.Веселовский. Историческая поэтика.-Москва.1989.- стр.404.
4. A.Reum. A Dictionary of English Style. -Leipzig. 1931.-P.125.
5. Б.В.Томашевский. Стилистика и стихосложение.- Ленинград.1959.- стр. 538.
6. В.А.Малаховский. Эпитет Тютчева.-Чита.1922.- стр.280.
7. Л.И.Тимофеев. Краткий словарь литературоведческих терминов.- Москва.1963.- стр.192.
8. E.Partridge. A Dictionary of Cliches.-London.1950.-P.98.
9. I.R.Galperin. Stylistics.- Moscow.1974.-P.154.
10. Ю.М.Скребнев. Основы стилистики английского языка.- Москва.2003.- стр.116.

Elektron va internet manbalari:

1. philology.khsu.ru.
2. <http://www.referat.ru> .
3. http://www_englishbiz.co.uk.htm
4. <https://literarydevices.com/epithet/>
5. <https://www.masterclass.com/articles/what-is-epithet>
6. <https://examples.yourdictionary.com/examples-of-epithets.html>
7. <https://literaryterms.net/epithet>
8. <https://7esl.com/epithet>
9. <https://www.britannica.com/art/epithet>
10. <https://study.com/academy/lesson/epithet-in-literature-definition-examples.html>